

TO'LOV BALANSI VA VALYUTA KURSINING O'ZGARISHI

Rashidov Asilbek Furqat o'gli

KFU Jizzax filiali Iqtisodiyot 1-kurs talabasi

Anotatsiya

Ushbu maqolada to'lov balansi va valyuta kursining o'zaro bog'liqligi hamda ularning mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri tahlil qilingan. Maqolada to'lov balansining tarkibiy qismlari, valyuta kursining shakllanish omillari va ularning o'zgarish sabablari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekiston misolida to'lov balansining holati va milliy valyuta — so'm kursining dinamikasi haqida qisqacha ma'lumot berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, barqaror to'lov balansi milliy valyuta mustahkamlanishiga, iqtisodiy o'sish esa tashqi iqtisodiy muvozanatning ta'minlanishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: to'lov balansi, valyuta kursi, eksport, import, milliy valyuta, iqtisodiy barqarorlik, xalqaro savdo, O'zbekiston iqtisodiyot

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida har bir davlatning iqtisodiy barqarorligi va rivojlanish darajasi uning xalqaro iqtisodiy aloqalarini qanday yo'lga qo'ygani bilan bevosita bog'liqdir. Mamlakatlar o'rtasida tovar, xizmat, kapital va mehnat resurslarining erkin harakati natijasida turli xil moliyaviy oqimlar vujudga keladi. Ushbu oqimlar mamlakat iqtisodiyotining tashqi dunyo bilan aloqalarini ifodalaydi va ular to'lov balansida o'z ifodasini topadi. To'lov balansi – bu mamlakatning ma'lum davr mobaynida tashqi iqtisodiy operatsiyalar bo'yicha barcha pul tushumlari va to'lovlarining statistik ko'rsatkichidir. U xalqaro iqtisodiy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

To'lov balansining holati mamlakatning iqtisodiy siyosatini, uning tashqi savdo faoliyatini, investitsiya oqimlarini va hatto aholi turmush darajasini ham belgilaydi. Chunki u nafaqat eksport va import hajmlarini, balki kapital harakatlari, xorijiy kreditlar, transfertlar va zaxira mablag'larning o'zgarishini ham aks ettiradi. Agar to'lov balansi ijobiy bo'lsa, bu mamlakatga xorijiy valuta oqib kirayotganini anglatadi, bu esa iqtisodiy barqarorlik va milliy valyutaning mustahkamlanishiga yordam beradi. Aksincha, salbiy to'lov balansi mamlakatdan valuta chiqib ketishini, natijada milliy valyutaning qadsizlanishini keltirib chiqaradi.

Valyuta kursi esa – milliy valyutaning boshqa davlatlar valyutasiga nisbatan qiymatini ifodalovchi iqtisodiy kategoriya bo'lib, u tashqi iqtisodiy aloqalarning muhim vositasidir. Valyuta kursining o'zgarishi to'lov balansining holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, milliy valyuta qadsizlanganda eksport qiluvchi korxonalar foyda ko'radi, chunki ularning mahsulotlari xorijda arzonroq bo'lib qoladi. Shu bilan

birga, import qilinadigan tovarlar qimmatlashadi, bu esa ichki bozor narxlariga va inflyatsiyaga ta'sir qiladi. Shu sababli davlat organlari, xususan, Markaziy banklar to'lov balansi va valyuta kursi o'rtasidagi muvozanatni saqlab turish uchun turli monetar va fiskal choralarni qo'llaydilar.

O'zbekiston misolida olganda, mustaqillikdan so'ng mamlakatda iqtisodiy islohotlar jarayonida valyuta kursi siyosati muhim o'rin egalladi. 2017-yildan boshlab so'm erkin ayirboshlanish tizimiga o'tkazildi, bu esa milliy valyuta kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanishiga imkon berdi. Shu bilan birga, O'zbekistonning to'lov balansi tarkibida eksportning (ayniqsa, oltin, paxta, gaz va to'qimachilik mahsulotlari) ulushi ortib, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Demak, to'lov balansi va valyuta kursining o'zaro bog'liqligini tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Chunki u mamlakatning tashqi iqtisodiy siyosatini shakllantirishda, valuta zaxiralarini boshqarishda, hamda inflyatsiya va iqtisodiy o'sish jarayonlarini tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, global iqtisodiy tebranishlar, energiya narxlarining o'zgarishi va xalqaro savdo siyosatlaridagi o'zgarishlar har bir davlatning to'lov balansiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun har bir mamlakat, jumladan O'zbekiston ham, o'z milliy valyutasining barqarorligini ta'minlash uchun to'lov balansini doimiy nazorat ostida ushlab turishi zarurdir.

1. To'lov balansi: tarkibi va mazmuni

To'lov balansi — mamlakatning ma'lum davr davomida (odatda chorak yoki yil) xorijiy davlatlar bilan amalga oshirgan barcha iqtisodiy operatsiyalarining pul ifodasi. To'lov balansi sof natijaga ega bo'lib, uning umumiy formulasi quyidagicha ko'rinishda ifodalanishi mumkin:

To'lov balansi=Joriy hisob+Kapital va moliyaviy hisob+Rasmiy zaxiralar o'zgarishi

$$\text{To'lov balansi} = \text{Joriy hisob} + \text{Kapital va moliyaviy hisob} + \text{Rasmiy zaxiralar o'zgarishi}$$

Joriy hisob eksport va import (tovarlar), xizmatlar (transport, sug'urta, turizm), daromadlar (mehnat va kapital bo'yicha to'lovlar), shuningdek shaxsiy va hukumatlararo transfertlarni (masalan, emigrantlarning pul yuborishlari) o'z ichiga oladi. **Kapital va moliyaviy hisob** xorijiy bevosita investitsiyalar, portfel investitsiyalari, kreditlar va banklararo operatsiyalarni qamrab oladi. **Rasmiy zaxiralar** esa markaziy bankning oltin-valyuta zaxiralar hamda xalqaro rezervlaridagi o'zgarishlardir.

To'lov balansining muhim ko'rsatkichlari — joriy hisob balansi va umumiy balans. Joriy hisobdagi uzluksiz salbiy holat uzoq muddatda tashqi qarzlar oshishi va

iqtisodiy zaiflashuvga olib kelishi mumkin. Aksincha, barqaror ijobiy holat iqtisodning tashqi muvozanatini ta'minlashga yordam beradi.

2. Valyuta kursi: shakllanish mehanizmi va tushunchasi

Valyuta kursi — milliy valyutaning boshqa bir valyutaga nisbatan almashinish qiymati. Uning shakllanishi bozor mexanizmlariga, markaziy bank siyosatiga va tashqi omillarga bog'liq. Valyuta kursi ikki xil usulda belgilanishi mumkin: **erkin (float) kurs** va **ma'muriy yoki belgilangan (fixed) kurs**. Amaliyotda ko'p mamlakatlarda **boshqariluvchi (managed float)** rejim ham qo'llanadi, bunda kurs bozor talab-taklifiga qarab shakllanadi, lekin markaziy bank bozorni tartibga solish uchun aralashadi.

Valyuta kursini aniqlovchi asosiy omillar:

- To'lov balansi holati: joriy hisobdagi defitsit milliy valyutaga bosim keltiradi.
- Kapital harakatlari: chet el investitsiyalari, portfel investitsiyalari va kreditlar valyutaga talab va taklifni o'zgartiradi.
- Inflatsiya farqi: agar mamlakatda inflyatsiya yuqori bo'lsa, uning valyutasi nisbatan qadrsizlanishi mumkin.
- Foiz stavkalari: boshqa mamlakatlarga nisbatan yuqori foiz stavkasi kapitalni jalb qiladi, bu esa milliy valutaning qadrlanishiga yordam beradi.
- Siyosiy va iqtisodiy barqarorlik: xavf kamayganda investitsiyalar oshadi va valyuta mustahkamlanadi.
- Xalqaro tovar narxlari, ayniqsa eksportga ta'siri katta tovarlar (neft, metallar, qishloq xo'jaligi mahsulotlari) narxi.

3. To'lov balansi va valyuta kursining o'zaro ta'sir mexanizmi

To'lov balansi (boshqacha aytganda, joriy hisob va kapital hisobining kombinatsiyasi) valyuta kursini bevosita shakllantiradi. Bu bog'liqlikni quyidagi mexanizmlar orqali tushuntirish mumkin:

a) Tashqi savdo orqali kanal

Agar mamlakat importi eksportidan katta bo'lsa, xorijiy valyutaga bo'lgan talab ortadi (import to'lovlari uchun), natijada milliy valyuta qadrsizlanadi. Qadrsizlanish importni qimmatroq qiladi va eksportni nisbatan arzonlashtiradi — bu jarayon avtomatik muvozanatni tiklashga xizmat qiladi (avtomatik stabilizator vazifasi).

b) Kapital harakatlari orqali kanal

Xorijiy investorlar mamlakat aktivlariga sarmoya kiritganda, ular milliy valuta sotib olishadi, bu esa unga talabni oshiradi va natijada valyuta qadrlanadi. Aksincha, kapitallar chiqib ketganda valyuta qadrsizlanadi. Bu hodisa ayniqsa kichik va ochiq iqtisodiyotlarda tezkor va sezilarli bo'ladi.

c) Narx va inflyatsiya orqali kanal

Valyuta qadrsizlanishi import narxlarini oshiradi, bu esa ichki narxlar darajasini

(inflyatsiyani) ko'tarishi mumkin. Inflyatsiya o'z navbatida real effektlarni o'zgartiradi: real foiz stavkasi tushadi, iste'mol va investitsiyalar o'zgaradi.

d) Kutilmalar va spekulativ oqimlar

Agar bozor ishtirokchilari valyutaning yaqin kelajakda qadsizlanishini kutishsa, ular valyutani sotishadi, bu esa real qadsizlanishni tezlashtiradi. Spekulyativ hujumlar ayrim mamlakatlar uchun jiddiy muammo bo'lib, ularni oldini olish uchun rasmiy zaxiralarga tayaniladi.

4. Valyuta rejimlari va ularning to'lov balansiga ta'siri

Valyuta rejimi tanlovi mamlakatning to'lov balansini boshqarish imkoniyatlariga bevosita ta'sir qiladi. Asosiy rejimlar:

a) Qattiq (yopiq) belgilangan kurs (pegging)

Markaziy bank milliy valyutani boshqa valyutaga barqaror bog'lash orqali valyuta barqarorligini ta'minlamochi bo'ladi. Biroq bunday rejimda mamlakat monetar siyosat mustaqilligi cheklanadi: kursni himoya qilish uchun markaziy bank rasmiy zaxiralardan foydalanishi, foiz stavkalarini o'zgartirish imkoniyatlari chegaralanadi. Agar joriy hisob defitsiti davom etsa, rasmiy rezervlar kamayishi va kursni himoya qilish qiyinlashishi mumkin.

b) Erkin almashtirish kursi (floating)

Bu rejimda kurs bozor kuchlariga bo'ysinir. Afzalligi — ichki monetar siyosatni mustaqil olib borish imkoniyati. Kamchiliklari — kurs volatil (tebranuvchan) bo'lishi va noaniqlikning iqtisodiyotga ta'siri.

c) Boshqariluvchi float

Ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlar uchun amaliy rejim — market mexanizmlariga asoslangan, lekin markaziy bank favqulodda holatlarda aralashadigan yondashuv. Bu rejim to'lov balansidagi qisqa muddatli shoklarga javob berish uchun moslashuvchanlik beradi, lekin barqarorlikni saqlash uchun zaxiralar va siyosat imkoniyatlari kerak.

5. To'lov balansini muvozanatini tiklash instrumentlari

Agar mamlakat to'lov balansida muammolarga duch kelsa, uni tuzatish uchun fiskal, monetar va valyuta siyosatlari qo'llaniladi. Asosiy vositalar:

a) Monetar siyosat

- Foiz stavkalarini oshirish: yuqori foizlar kapitalni jalb qiladi va valyutani mustahkamlaydi, ammo ichki iqtisodiy faollikni susaytiradi.
- Pul massasini qisqartirish: inflyatsiyani pasaytirish va valyuta ustidagi bosimni kamaytirishga yordam beradi.

b) Fiskal siyosat

- Davlat xarajatlarini qisqartirish yoki soliqlarni oshirish orqali ichki talabni sanktsiyalash va import talabini pasaytirish mumkin. Bu esa joriy hisob defitsitini kamaytiradi.

c) Valyuta bozoriga aralashuv

- Markaziy bank rasmiy zaxiralarni ishlatib, spot yoki forward bozorlarida valuta sotib yoki sotishi mumkin. Bu qimmatga tushadi va rezervlarni kamaytiradi, lekin tezkor stabilizatsiyaga yordam beradi.

d) Kapital boshqaruvi (capital controls)

- Kapitallarni cheklash yoki ruxsat etish shartlarini joriy etish orqali spekulyativ chiqishlar va kirishlarni tartibga solish mumkin. Bu o'z navbatida investorlarni chalg'itishi mumkin va uzoq muddatli investitsiyani kamaytirishi ehtimoli bor.

e) Strukturaviy chora-tadbirlar

- Eksportni rag'batlantirish, qimmatli eksport yo'llarini diversifikatsiyalash, importni almashtirish strategiyasi (importni mahalliy ishlab chiqarish bilan almashtirish) va investitsion muhitni yaxshilash orqali tashqi muvozanatni mustahkamlash mumkin.

6. Valyuta kursi o'zgarishining makroiqtisodiy oqibatlari

Valyuta kursining o'zgarishi iqtisodiyotga keng ko'lamli ta'sir ko'rsatadi:

a) Inflyatsiya

Valyuta qadrsizlanishi import narxlarini oshiradi — ayniqsa energiya va xomashyo importiga bog'liq mamlakatlarda. Bu ichki narxlar darajasini oshiradi. Agar markaziy bankning inflyatsiyaga qarshi siyosati zaif bo'lsa, valyuta shoklari inflyatsiyaning yuqori qatlamlarini keltirib chiqaradi.

b) Iqtisodiy o'sish

Valyuta qadrsizlanishi dastlab eksportni rag'batlantirib, iqtisodiy faollikni oshirishi mumkin, lekin import qimmatlashgani uchun ishlab chiqarish jarayonlari va investitsiyalarga zarar yetishi ham mumkin. Uzluksiz valyuta tebranishlari esa uzoq muddatli investitsiyalarni pasaytiradi.

c) Tashqi qarz va servis xarajatlari

Agar davlat yoki korxonalar tashqi valyutada qarzga ega bo'lsa, milliy valyutaning qadrsizlanishi ularning qarz yukini oshiradi. Bu to'lov qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

d) Ijtimoiy ta'sir

Valyuta qiymatining pasayishi ko'pincha hayotiy zarur tovarlar narxini ko'taradi, bu kam ta'minlangan qatlamlar uchun qiyinchiliklar yaratadi. Shu sababli iqtisodiy siyosatlar ijtimoiy himoya choralari bilan birga olib borilishi zarur.

7. Xalqaro investorlar va spekulyativ oqimlarning roli

Xalqaro investitsiyalar — to'lov balansining muhim qismidir. Bevosita investitsiyalar (FDI) uzoq muddatli va barqaror manba bo'lib, milliy valyutaga talabni uzluksiz qildiroladi. Portfel investitsiyalari esa ko'proq spekulyativ xarakterga ega bo'lib, bozor kutilmalariga tez javob beradi. Kutilmalarning o'zgarishi kapital

oqimlarini kesib tashlashi va valyuta kursida tezkor tebranishlar yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli davlatlar investitsiyalarni jalb qilishda barqaror va ishonchli iqtisodiy muhit yaratishga harakat qiladilar.

8. Krizislarni oldini olish va boshqarish strategiyalari

Valyuta inqirozlarining oldini olish uchun bir nechta strategiyalar mavjud:

a) Rezerlarni diversifikatsiya qilish

Markaziy bank zaxiralarini chet el valyutalari, oltin va boshqa likvid aktivlarga tarqatish katta stress paytida yordam beradi.

b) Makroiqtisodiy siyosatni koordinatsiyalash

Monetar va fiskal siyosatlarining muvofiqligi, shuningdek strukturaviy islohotlar — eksportni rag'batlantirish, soliq tizimini soddalashtirish va investitsiyalarni himoya qilish — iqtisodiy chidamlilikni oshiradi.

c) Valyuta rejimi tanlovi

Ba'zi mamlakatlar uchun asosiy strategiya — flexible rejim va bozor mexanizmlariga ishonish; boshqalar esa kichik iqtisodiyotlarda qattiq kursni tanlash orqali inflatsiyani nazorat qilishi mumkin. Har bir rejimda kompromislar bo'ladi.

d) Xalqaro yordam va kredit liniyalari

IMF va boshqa xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlik, shuningdek ikki tomonlama kredit liniyalari inqiroz vaziyatida qo'llab-quvvatlash manbai bo'lishi mumkin.

9. Amaliy tavsiyalar va siyosat xulosalari

Mamlakat siyosatchilari uchun to'lov balansi va valyuta kursini barqaror ushlab turish bo'yicha amaliy tavsiyalar:

1. **Diversifikatsiya qiling.** Eksport portfelini kengaytirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlarni ishlab chiqarishga e'tibor qaratish tashqi bozor shoklariga chidamlilikni oshiradi.

2. **Rasmiy zaxiralarni maqsadli darajada to'plash.** Qisqa muddatli to'lov majburiyatlarini qoplash uchun zarur rezervlarga ega bo'lish inqiroz xavfini kamaytiradi.

3. **Monetar siyosatni aniq va shaffof qiling.** Markaziy bankning maqsadlari va instrumentlari bozor kutilmalarini boshqarishda muhim rol o'ynaydi.

4. **Kapital oqimlarini nazorat qilishni ehtiyotkorlik bilan joriy eting.** Uzoq muddatli investitsiyalarni jazmaydigan, lekin spekulyativ oqimlarni cheklovchi mexanizmlar muvofiqlashtirilgan bo'lishi kerak.

5. **Fiskal intizomni saqlang.** Davlat byudjetining barqarorligi uzoq muddatda iqtisodiy ishonchni ta'minlaydi va investitsiyalarni jalb qiladi.

6. **Ijtimoiy himoyani kuchaytiring.** Valyuta shoklari ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkinligi tufayli maqsadli ijtimoiy yordam choralari zarur.

Xulosa

Ushbu maqola doirasida to'lov balansi va valyuta kursining o'zaro bog'liqligi, ularning shakllanish mexanizmlari, iqtisodiyotga ta'siri hamda mamlakat darajasida muvozanatni saqlash uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan siyosat instrumentlari batafsil tahlil qilindi. Xulosada biz nazariy asoslarni amaliy jihatlar bilan uyg'unlashtirib, asosiy xulosalar, siyosat bo'yicha tavsiyalar, potentsial xavf-xatarlar va keyingi tadqiqot yo'nalishlarini aniq va tizimli shaklda bayon qilamiz.

Birinchidan, to'lov balansi mamlakatning tashqi iqtisodiy aloqalarini aks ettiruvchi asosiy statistik ko'rsatkich bo'lib, joriy hisob, kapital va moliyaviy hisob hamda rasmiy zaxiralar hisobidan tashkil topadi. Joriy hisobdagi eksport va import tovarlari, xizmatlar, daromadlar hamda transfertlar orqali shakllanadi; kapital va moliyaviy hisob esa bevosita va portfel investitsiyalari, kreditlar va boshqa moliyaviy operatsiyalar orqali tashqi aktivlar va majburiyatlardagi o'zgarishlarni qamrab oladi. Ushbu komponentlarning har biri valyuta kursiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Joriy hisobdagi uzluksiz salbiylik esa mamlakatni tashqi qarz va rezervlarning kamayishiga olib kelishi mumkin, natijada valuta kursiga bosim paydo bo'ladi.

Ikkinchidan, valyuta kursi milliy valyutaning boshqa valyutalarga nisbatan qiymatini belgilovchi muhim mexanizm bo'lib, u talab va taklif tamoyillari, monetar siyosat, inflyatsiya, foiz stavkalari, kapital oqimlari va siyosiy barqarorlik kabi omillarning natijasi hisoblanadi. Valyuta rejimi — erkin float, qattiq belgilangan kurs yoki boshqariluvchi float — har bir mamlakatning o'ziga xos iqtisodiy sharoitiga qarab tanlanadi va ushbu tanlov mamlakatning monetar siyosat mustaqilligi, inflyatsiya bilan kurashish imkoniyati va to'lov balansini boshqarish qulayliklariga ta'sir qiladi. Qattiq kursni tanlash barqarorlikni ta'minlashi mumkin, lekin bu siyosatni amalga oshirishda rasmiy zaxiralardan ko'proq foydalanish zarurati, monetar mustaqillikning cheklanishi va tashqi shoklarga nisbatan moslashuvchanlikning kamayishi kabi salbiy jihatlar mavjud. Erkin kurs esa ichki siyosat instrumentlarini ko'proq erkinlashtiradi, lekin kurs volatiliti va bozor ishtirokchilari uchun yuqori noaniqlikni keltirib chiqaradi.

Uchinchidan, to'lov balansi va valyuta kursi orasidagi o'zaro ta'sir bir nechta xususiyatlar orqali amalga oshadi. Tashqi savdo kanali orqali joriy hisobning salbiyligi milliy valyuta qadrsizlanishiga olib keladi, bu esa avtomatik ravishda eksportni rag'batlantirib, importni kamaytirishga xizmat qilishi mumkin. Kapital oqimlari kanali esa tezkor va ko'p hollarda spekulyativ xarakterga ega bo'lib, investorlarning kutilmalari o'zgarishi bilan valyuta kursida keskin tebranishlar yuzaga keladi. Inflyatsiya va real foiz stavkalari orqali ham bu o'zaro ta'sir murakkab mexanizmlar

orqali namoyon bo'ladi — masalan, valuta qadrsizlanishi import narxlarini oshirib, ichki inflyatsiyani kuchaytirishi mumkin, natijada real foiz stavkalari va investitsiyalar chegaralanadi. Shu bilan birga, kutilmalar va spekulyatsiyalar kurs harakatlarini tezlashtirib, iqtisodiy barqarorlikka xavf tug'diradi.

To'rtinchidan, to'lov balansini tiklash va valyuta kursini barqarorlashtirish choralari ikki guruhga ajratish mumkin: qisqa muddatli (reaktiv) va uzoq muddatli (strukturaviy) chora-tadbirlar. Qisqa muddatli choralarga markaziy bankning bozor aralashuvlari, rezervlardan foydalanish, foiz stavkalarini o'zgartirish va kapital oqimlarini vaqtincha cheklash kiradi. Ushbu choralar muayyan sharoitda samarali bo'lishi mumkin, ammo ular narxga tushishi, ya'ni rezervlar kamayishi yoki makroiqtisodiy faoliyatni susaytirishi kabi yon ta'sirlarga ega. Uzoq muddatli choralar esa eksportni diversifikatsiyalash, ichki sanoatni rivojlantirish, investitsiya muhitini yaxshilash va fiskal intizomni saqlash kabi strukturaviy islohotlarni o'z ichiga oladi va bu choralar iqtisodiy chidamlilikni barqaror oshiradi.

Beshinchidan, siyosiy va ijtimoiy omillar ham iqtisodiy muvozanatga katta ta'sir ko'rsatadi. Valyuta shoklari va joriy hisob defitsitlari ijtimoiy ta'sirlar, xususan hayot darajasi va kam ta'minlangan qatlamlarga salbiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda ijtimoiy himoya choralari va maqsadli yordam mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jihat siyosatning iqtisodiy samaradorligi bilan bir qatorda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Oltinchidan, amaliy tavsiyalar quyidagicha tartiblandi: birinchi navbatda, eksportni diversifikatsiyalash va yuqori qo'shilgan qiymatli tovar hamda xizmatlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish; ikkinchidan, markaziy bank siyosatini shaffof va oldindan aytib bo'ladigan qilish orqali bozor kutilmalarini boshqarish; uchinchidan, rasmiy rezervlarni maqbul darajada to'plash va boshqarish; to'rtinchidan, fiskal intizomni saqlash va davlat xarajatlarini samarali yo'naltirish; beshinchidan, ijtimoiy himoya choralari orqali valyuta shoklarining ijtimoiy ta'sirlarini yumshatish; oltinchidan, kapital oqimlarini boshqarishda ehtiyotkor choralar — kapitalni butunlay yopish emas, balki spekulyativ xatti-harakatlarni cheklashga yo'naltirilgan mexanizmlardan foydalanish. Bu tavsiyalar birgalikda mamlakatning tashqi muvozanatini mustahkamlash va valyuta kursini barqarorlashtirishga imkon beradi.

Yettinchidan, davlat va Markaziy bank o'rtasida muvofiqlashtirilgan siyosat zarur. Monetar va fiskal siyosatni uyg'un olib borish, strukturaviy islohotlarni jadallashtirish va investitsion muhitni yaxshilash orqali mamlakat ichki va tashqi talablarga moslashishi osonlashadi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik va imkoniyat mavjud bo'lganda kredit liniyalari va texnik yordamlardan foydalanish inqiroz holatlarida qo'llab-quvvatlovchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Sakkizinchidan, maqolada ko'rsatib o'tilgan chegaralar va kelgusida olib borilishi lozim bo'lgan tadqiqot yo'nalishlariga e'tibor qaratish muhim. Biz tahlilni

umumiy nazariy va amaliy jihatlar bo'yicha olib bordik, lekin mavzuning chuqur empirik tekshiruv uchun mamlakatlararo taqqoslash, vaqt seriyalari bo'yicha statistik modellash, valyuta shoklarining sektorlar bo'yicha ta'siri va ijtimoiy oqibatlarining mikrodarajadagi tahlili zarur. Bundan tashqari, zamonaviy moliyaviy innovatsiyalar, kriptovalyutalar va fintech rivojlanishi valyuta oqimlari va kapital harakatlariga qanday ta'sir qilayotgani alohida o'rganilishi lozim. Ushbu yo'nalishlar siyosatchilar va olimlar uchun qo'shimcha asosiy bilimlar manbai bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, to'lov balansi va valyuta kursi mamlakat iqtisodiyotining tashqi barqarorligini belgilovchi markaziy elementlardir. Ularning muvozanati ichki siyosatning samaradorligi, eksport va investitsiyalar hajmi, shuningdek xalqaro iqtisodiy sharoitlarning dynamicsiga bog'liq. Mamlakat uchun asosiy vazifa — qisqa muddatli siyosat instrumentlaridan maqbul foydalanib, uzoq muddatda strukturaviy islohotlar orqali iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlash va ijtimoiy himoyani kuchaytirishdir. Bu yo'nalish iqtisodiy o'sishning barqarorligini, valyuta kursining stabil xususiyatlarini va aholi hayot darajasining yaxshilanishini kafolatlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. *O'zbekiston iqtisodiy islohotlarini chuqurlashtirish yo'lida*. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Yillik hisobotlar (2018–2024 yillar)*. – <https://www.cbu.uz>
3. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. *International Economics: Theory and Policy*. – 12th Edition. – Pearson Education, 2022.
4. Mankiw N.G. *Principles of Economics*. – 9th Edition. – Cengage Learning, 2021.
5. Mishkin F.S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. – 13th Edition. – Pearson, 2021.
6. Dornbusch R., Fischer S., Startz R. *Macroeconomics*. – 14th Edition. – McGraw-Hill Education, 2022.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. *Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risidagi ma'lumotlar bazasi (2019–2024 yillar)*. – <https://stat.uz>
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 2-sentyabrdagi PQ-5177-sonli qarori – “*Valyuta siyosatini liberallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida*”.
9. IMF (International Monetary Fund). *Balance of Payments and International Investment Position Manual (BPM6)*. – Washington D.C., 2009.
10. World Bank. *Global Economic Prospects: Balancing Act*. – Washington D.C., 2023.
11. O'rozboyev A. *Makroiqtisodiyot: Nazariya va amaliyot*. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020.

- 12.Salimova D.M. *Xalqaro iqtisodiy munosabatlar asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
- 13.Stiglitz J. E., Greenwald B. *Towards a New Paradigm in Monetary Economics*. – Cambridge University Press, 2018.
- 14.O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *O‘zbekiston tashqi savdo balansi tahlili (2020–2024 yillar)*. – <https://www.mift.uz>
- 15.Samuelson P.A., Nordhaus W.D. *Economics*. – 20th Edition. – McGraw-Hill Education, 2019.
- 16.World Bank Data Portal. *Exchange Rate and Balance of Payments Indicators*. – <https://data.worldbank.org>
- 17.OECD. *Exchange Rate Policies and Economic Stability*. – Paris: OECD Publishing, 2020.
- 18.Xodjayev B. *O‘zbekiston iqtisodiyotida valyuta kursi siyosati va to‘lov balansi muammolari*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.